

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Historické vědy

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Pavla Tomanová

***ŮVOD ARCHITEKTONICKÝCH TRADIC PREDROMÁNSKÝCH
KOSTELŮ S CENTRÁLNÍM PŮDORYSEM V ČECHÁCH.***

PŘÍKLADOVÁ STUDIE: ROTUDNA SV. PETRA A PAVLA NA BUDČI.

Origins of architectural traditions of Pre-Romanesque central-plan churches in Bohemia. Case study: St. Peter and Paul Rotunda at Budeč.

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc. (†)

Mgr. Jana Maříková-Kubková, PhD.

2021

Obsah

Text autoreferátu	3
Literatura a prameny citované v autoreferátu	18
Obrazové přílohy k autoreferátu	21
Publikační činnost autorky	31
Akademická činnost autorky	32

Text autoreferátu

Úvod

Předložená doktorská práce se zabývá původem architektonických tradic předrománských kostelů s centrálním půdorysem v Čechách. Skládá se ze dvou hlavních kapitol. První kapitola představuje shrnutí a nový vstup do tradiční diskuse o původu českých rotund. Druhou kapitolu tvoří příkladová studie zaměřená na revizi dosavadních poznatku o rotundě sv. Petra a Pavla na Budči.

První kapitola disertační práce

Diskuse o původu českých rotund byla rozvíjena především mezi historiky umění, ale i archeology, od 2. poloviny 19. století do počátku 70. let 20. století. Její směřování vždy reflektovalo aktuální společenský a politický vývoj. Diskutované hypotézy byly zpravidla opřeny o jednotlivé modelové stavby z té, které oblasti. Zařazení problému do širšího kontextu vývoje architektury diskuse postrádala. V průběhu 19. a na počátku 20. století se čeští badatelé vymezovali proti „německému“ – západnímu původu nejstarších kostelů a hledali původ českých rotund buďto v Soluni (*Mádl 1889*), v Itálii (*Matějka 1901*), anebo je pokládali za částečně autochtonní jev (*Lehner 1905*). V období první republiky se pozornost obrátila k Bavorsku a Cáchám (*Guth 1924–1925; Birnbaum 1926–1927; Cibulka 1934*). Po objevu rotund na Moravě v 60. a 70. letech 20. století pak v diskusi převládal názor hledající původ českých rotund právě na Moravě, kam měla být model centrálních staveb přinesen cyrilometodějskou misí z jihovýchodu, ze Soluně a Slovany osídlené Dalmácie (*Poulik 1963, 91–99; Merhautová 1970, 7–16; táž 1971, 18–36*). Tento proud navíc dobře zapadal do ideologie komunistického režimu. Od počátku 70. let však již diskuse ustrnula a po vzniku samostatné a demokratické České republiky otázka po původu nejstarších rotund, resp. kostelů s centrálním půdorysem ustoupila na okraj badatelského zájmu (*Maříková-Kubková 2019*). Společensko-politická zaujatost starších hypotéz a jejich nesystematický přístup mě vedly k novému vstupu do tématu. K tomu vyzývají i nové nálezy kostelů s centrálním půdorysem a revize starších výzkumů provedené v posledních desetiletích.

Vlastní vstup do tématu začíná stručným přehledem o vývoji kostelů s centrálním půdorysem od pozdní antiky až po (západo)evropský raný středověk. Přehled se opírá zejména o práce R. Krautheimera, M. Untermanna, J. Beckwitha, Ch. McClendona a V. Shalev-Hurvitz (*Krautheimer 1942; Untermann 1989; Beckwith 1990; McClendon 2005; Shalev-Hurvitz 2015*). Po úvodu následuje shrnutí diskuse o původu architektonických tradic

nejstarších rotund v Čechách. Poté následuje vlastní příspěvek do diskuse, který je těžištěm první kapitoly práce. Oproti starším hypotézám se snaží o systematický a komplexní přístup založený na analýze reprezentativního vzorku lokalit z širší oblasti Evropy. Takový reprezentativní vzorek představuje katalog 115 kostelů a kaplí všech centrálních forem a různých funkcí, s výjimkou baptistérií. Geograficky zahrnuje oblasti, které byly v dosavadní diskusi nejčastěji považovány za možné kolébky architektonických tradic nejstarších rotund v Čechách: „jižní“ oblast Itálie, „východní“ oblast Dalmácie a „západní“ oblast Východofranské říše. Pro srovnání jsou v katalogu monitorovány také kostely v oblastech sousedících s Čechami: Morava a západní Slovensko, Maďarsko a Polsko. Chronologicky je jádro katalogu vymezeno obdobím 8. – 10. století. V případě Maďarska a Polska musela být chronologická hranice posunuta ještě do 11. století a tyto stavby jsou zařazeny na závěr katalogu jako appendix. Druhý appendix pak katalogu sleduje fenomén kopií cášské palácové kaple v sálském období na území Východofranské říše. Komplexní přístup práce se dále vyznačuje širší shromažďovanými dat o jednotlivých lokalitách. Katalog u kostelů uvádí nejen informace o formě (půdorys, rozměry, materiál), ale také o funkci a okolnostech založení, sídelním kontextu atp. Jen kombinací těchto dat je možné porozumět zkoumaným stavbám i vzorcům, podle nichž byly zakládány.

Výsledný katalog představuje jedinečný přehled kostelů s centrálním půdorysem z části Středomoří a západní i střední Evropy (*obr. 1*). Jeho analýza ukázala, že kostely s centrálním půdorysem jen výjimečně představují jediný a hlavní chrám na lokalitě. Většinou jde o stavby menších rozměrů, které plnily roli druhotných kaplí vedle hlavního biskupského, kapitulního, klášterního či farního kostela. Měly zpravidla funkci memoriální, pohřební, relikviářovou, mohly symbolicky představovat Anastasis nebo sloužit jako soukromé oratorium. Jen výjimečně jde o monumentální hlavní chrámy – takové stavby většinou vznikají transformací antických předchůdců. Kostely s centrálním půdorysem lze nejčastěji nalézt v prostředí měst (v urbanizovaném Středomoří), biskupských a klášterních center a na opevněných hradištích, falcích či dvorech. Spíše výjimečné jsou případy centrál v exponovaných polohách mimo husté osídlení – v takových případech se předpokládá, že jde o memoriální stavby vyznačující posvátné místo, anebo kostely při dálkových komunikacích.

Budeme-li hledat určité charakteristické rysy pro oblasti sledované v katalogu, pak dojdeme k závěru, že v oblasti Itálie je zřejmá vazba raně středověkých centrál na místní antickou tradici. Část staveb byla transformována z předkřesťanských objektů, většina centrál však vznikla již jako křesťanský kostel, ale ještě v pozdní antice. V Itálii byly

centrály topograficky často vázány na církevní metropole a centra biskupství, některé nabývaly i monumentálního charakteru (San Lorenzo v Miláně, San Stefano Rotondo a Pantheon v Římě, San Vitale v Ravenně). Za lokálně charakteristické lze považovat mausolea křížového půdorysu stavebně spjaté s bazilikou jakožto hlavním bohoslužebným prostorem (mausoleum Gally Placidie u chrámu Santa Croce v Ravenně, kaple Tosky a Teuterie u chrámu Apoštolů ve Veroně aj.). Specifický region však představuje Lombardie, kde lze pozorovat vzorce typické spíše pro severoalpské oblasti Evropy. Kostely s centrálním půdorysem zde stály zpravidla na opevněných langobardských centrech navazujících na římské osídlení. Vedle malých kruhových kaplí (sv. Pavel v Castel Seprio) jsou ale i odsud známy ojedinělé příklady monumentálních centrál (Palazzo Pignano).

V Dalmácii jsou nejlépe známé centrály ve velkých biskupských centrech (Zadar, Split). I zde měly kostely s centrálním půdorysem zpravidla postavení vedlejších kaplí. Úlohu hlavního chrámu získaly pouze ojediněle (katedrála P. Marie ve Splitu vzniklá transformací z antického Jupiterova chrámu). Sídlní kontext kostelů s centrálním půdorysem stojících mimo biskupská centra zůstává většinou neznámý. Jedná se o opuštěné lokality, kde nebyl proveden podrobnější archeologický výzkum. Výjimky představují dva kostely sv. Michaela v poloze Mijovilovac a Mastirine poblíž Novigradu – ty byly součástí buďto velmožského dvorce, anebo kláštera. Další výjimkou je kostel v Bribiru, který byl součástí hradiště stojícího na zbytcích římské *villy urbanae*. Velmi charakteristickým rysem dalmatských kostelů je polykonchální půdorys: kruhová základna, kolem níž je opsáno několik apsid. Nejčastější variantu představuje hexakoncha s šesti apsidami.

V „západním“ oblasti, tedy na území Východofranské říše, se s kostely s centrálním půdorysem setkáváme jednak opět v církevních metropolích a biskupských či klášterních centrech, kde opět zpravidla představují vedlejší kapli u hlavního chrámu (centrála u chrámu sv. Panthaleona v Kolíně n. R., kaple u opatského chrámu v Hersfeldu anebo u chrámu sv. Mauricia v Kostnici). Pouze výjimečně jde o monumentálnější hlavní chrám (sv. Gereon v Kolíně n. R. jehož počátky sahají do pozdní antiky). Na území Východofranské říše se s kostely centrálního půdorysu často vyskytují také v nově christianizovaných a v okrajových oblastech. Zde je jejich založení spojované s konverzí starších kultovních míst, resp. s misijní činností. Takto lze chápat centrály na opevněných dvorcích v Altöttingu, Höfe u Dreihausen a Werle a na hradištích ve Würzburgu, Wieselburgu a Linci. Formy centrál na periferii Východofranské říše mají základnu kruhovou (rotunda s apsidou nebo centrála s

interiérovými nikami) nebo čtvercovou (s pravoúhlými nebo polokruhovými přístavky na světových stranách).

Podobný kontext i formy staveb sledujeme i v oblastech Moravy, Čech a Polska. I zde představují rotundy spíše menší církevní stavby a jedny z nejstarších kostelů vůbec. Jsou situovány na opevněných regionálních centrech a dvorcích – střediscích christianizace toho kterého regionu. Většinou ani zde nejsou jediným kostelem na lokalitě (Mikulčice, Pražský hrad, Vyšehrad, Krakov). Častou formu centrály představují kruhové rotundy s jednou či více apsidami, kruhové centrály s nikami v síle zdiva anebo čtvercové stavby s apsidami do světových stran. Na území Maďarska je situace složitější. Nacházejí se zde příklady kostelů transformovaných s antických staveb (*cella trichora* v Pešti), centrály menších rozměrů na hradištích, budoucích centrech biskupství (Veszprém, Sekesfehervar), založení některých nejstarších kostelů souvisí s aktivitami benediktinských mnichů a zakládáním klášterů (Feldebrö).

Hlavním přínosem první kapitoly práce je rozsáhlý přehled předrománských kostelů s centrálním půdorysem ze střední, západní a jihovýchodní části Evropy. Z tohoto přehledu vyplývá, že předrománské kostely s centrálním půdorysem v Čechách se svou formou i kontextem nejvíce podobají stavbám na periferiích Východofranské říše. Čechy tak lze pokládat za oblast ovlivněnou stavebními tradicemi západních sousedů. Analýza naopak nepřinesla indicie o přímých vlivech z Dalmácie nebo Itálie na nejstarší rotundy v Čechách.

Druhá kapitola disertační práce

Druhou kapitolou předkládané práce je příkladová studie zaměřená na rotundu sv. Petra a Pavla na Budči. Budečská rotunda byla zvolena ze zjevného důvodu: jde o jeden z nejstarších známých kostelů v Čechách, jeho loď z přelomu 9./10. století je dodnes poměrně dobře dochována. Lokalita byla navíc v minulosti podrobena rozsáhlým výzkumům poskytujícím pevnou pramennou základnu. Studie budečské rotundy není zaměřena pouze na stavbu samotnou, ale zkoumá také její sídelní kontext – areál hradiště – a postavení rotundy vůči druhému budečskému kostelíku zasvěcenému P. Marii. Je zde uplatněn podobný přístup jako při sestavování katalogu, podle něhož nelze porozumět studované stavbě bez pochopení jejího širšího kontextu.

První část příkladové studie se tedy věnuje podobě a vývoji osídlení na budečském hradišti. Zahrnuje oddíl věnovaný vývoji historické paměti Budče, která motivovala nejen vznik místních tradic, ale také badatelský zájem (*Kuchyňka 2003; Maříková-Kubková – Válová – Tomanová 2015; Tomanová 2019*). Následuje kompletní přehled archeologických

výzkumů budečského hradiště. Vedle rozsáhlých výzkumů J. Böhma (1928–1931), M. Šolleho (1975–1980), Z. Váni (1975–1986), A. Bartoškové (1981–1989) a I. Krutiny (1983–1989), které jsou uváděny ve všech přehledech bádání o Budči (*Bartošková 1997; Bartošková – Štefan 2006; Kuchyňka 2005a*) uvádí také veškeré dostupné informace o náhodných nálezech a menších akcích. Tyto bývají v syntézách o Budči často opomíjeny, přitom představují nezanedbatelný informační potenciál. Jde například o zprávy o starších nálezech celých nádob a bohatě vybavených hrobů v prostoru vnitřního hradiště (*Sklenář 1992; Sláma 1977*), povrchové průzkumy indikující intenzivní raně středověkého osídlení v dosud nezkoumané jihozápadní části předhradí (*Fiedler 1958*) anebo záznamy o novodobých aktivitách, jako je lámání vápence a lokální pálení vápna, které zanechaly stopy v terénu a je potřeba je zohlednit při plánování budoucích výzkumů (*Pleslová 1978*).

Po představení pramenů následuje shrnutí současného stavu bádání o vývoji osídlení na Budči a podobě kostela P. Marie. Shrnutí vychází z publikovaných prací Z. Váni, M. Šolleho a A. Bartoškové (*Šolle 1990; Váňa 1995; Bartošková 2014*). Vybrané problémy jsou podrobeny následné diskusi.

Druhá část příkladové studie je již přímo zaměřena na rotundu sv. Petra a Pavla. Zahrnuje oddíl věnovaný vypovídacím možnostem patrocinia sv. Petra (např. Boháč), po ní následuje přehled stavebně-historických výzkumů a jejich zjištění (*Libal 1981; Macek 1992*) a konečně oddíl shrnující výsledky archeologického výzkumu M. Šolleho z let 1985–1980 (*Šolle 1991*). Na ten opět navazuje rozsáhlá diskuse

Právě diskusní oddíly představují hlavní těžiště a přínos příkladové studie. Vycházejí ze srovnání publikovaných prací s původní fotografickou a kresebnou dokumentací a nálezovými zprávami. V rámci doktorské práce nebylo možné diskutované situace ani popisy zdiv ověřit v terénu. Rotunda se dodnes využívá k liturgickým účelům a stěny rotundy pokrývá souvislá omítka. Za účelem revize byla vektroizována a dále zpracována část původní kresebné dokumentace a do příloh vybrány hodnotnější snímky ze souboru terénní fotodokumentace. Pro účely doktorské provedena byla rovněž provedena **moderní geodetická dokumentace** obou budečských kostelů.

Geodetickou dokumentace realizovala v roce 2020 společnost GEO-CZ. Na základě lidarových snímků zakoupených od Českého úřadu zeměměřictví a katastru vytvořila nový vrstevnicový plán a model současného terénu hradiště (*obr. 2*). V terénu byla poté polohopisně a výškopisně zaměřena maketa základů kostela P. Marie pomocí totální stanice. Rotunda sv. Petra a Pavla byla nasnímána pomocí 3D scanneru a z dat následně vytvořen

model současné podoby stavby ukotvený v prostorových souřadnicích (*obr. 3*). Ten umožňuje stavbu rotundy detailně studovat a vynášet přesné řezy (*obr. 4, 5*). Ty ukázaly nepravidelnosti zdiva rotundy i (ne)přesnosti původní archeologické dokumentace z výzkumů M. Šolleho (zejména nepřesný směr osy rotundy a umístění původního presbytáře vůči lodi; *obr. 6*).

Následující odstavce představují hlavní diskutované otázky a zjištění revizí od celkového vývoje hradiště po jednotlivé situace v rotundě až po vzájemnou hierarchii obou budečských kostelů:

Oproti poslední syntéze o **vývoji osídlení** na budečském hradišti publikovaném A. Bartoškovou jsem dospěla k určitým posunům. Zatímco A. Bartošková uvedla, že hradiště dosáhlo vrcholu svého mocenského postavení již v 1. třetině 10. století (*Bartošková 2014, 55–69*), charakter a intenzita nálezů ukazují, že v tomto období spíše začal rozvoj hradiště. Jakési vrcholné fáze rozvoje dosáhl spíše až v mladohradištním období. Indikuje to pravidelnější uspořádání zástavby, domy na kamenných podezdívkách, koexistence minimálně dvou kamenných kostelů v jádru hradiště, doklady výrobních aktivit, zejména zpracování kovů na předhradí (*Bartošková 2014, 114–131*) a rostoucí rozsah pohřebišť (*obr. 14*). Také zánik hradiště je oproti tvrzení A. Bartoškové, která jej datovala do 2. poloviny 11. století (*Bartošková 2014, 137–143*), potřeba posunout minimálně o jedno století. Toto tvrzení vychází ze závěrů výzkumu M. Šolleho v okolí kostela P. Marie. Šolle jednak západně od kostela P. Marie dokumentoval sídlištní objekty datované do pozdní doby hradištní, 12.–13. století. A dále, hroby se záušnicemi velkého průměru odkryté severovýchodně od kostela P. Marie měly být překryté sídlištní vrstvou s pozdněhradištní keramikou (*Šolle 1991, 263*). Budeč zřejmě nebyla zcela opuštěná ani v následujících staletích, jak naznačuje poznámka Z. Váni o nálezech stop osídlení z přibližně 16.–17. století, které se projevovaly „na různých místech v centru hradiště“ (*Váňa 1995, 77*). Otázkou je samozřejmě charakter tohoto novověkého osídlení. Lze předpokládat, že souviselo s provozem hřbitovů a kostelů; ostatně i kostely samy byly v průběhu vrcholného středověku a novověku rekonstruovány a upravovány (*Kuchyňka 2005b*).

Revize zpochybnila **rozsah** a podobu raně středověkého **velmožského dvorce**, jehož pozůstatky odkryl Z. Váňa. Existence dvorce na Budči se předpokládá pouze na základě odkryvu 66 m dlouhého palisádového žlabu v prostoru východně a jižně od kostela P. Marie. Odkrytý žlab následuje zhruba směr S–J, jehož ramena se na jižním i severním konci stáčejí na západ. Dosud se předpokládalo, že palisáda sahala až k západní hradbě vnitřního hradiště a vymezovala plochu dvorce o rozloze asi 4500 m², v jehož areálu stála rotunda sv. Petra

(Váňa 1995, 69–99; Bartošková 2014, 66–69, 94–97). Pokud ale do důsledků uvážíme průběh palisády navržený Z. Váňou a převzaté dalšími badateli, pak by palisáda procházela poměrně blízko rotundy sv. Petra, podél strany, odkud se do rotundy zřejmě vstupovalo. Palisáda by poté navazovala na hradbu v místě, kde M. Šolle odkryl pozůstatky západní brány (Šolle 1990, 155; obr. 45; zde obr. 7). Takové uspořádání objektů nevznívá příliš pravděpodobně. Předpokládaný průběh linie žlabu procházel místy, kde M. Šolle položil své sondy S13 a S 16, měl být tedy být těmito sondami zachycen. Sondy ale odkryly pouze pozdně hradištní kruhový příkop, pokračování hřbitova a zahloubené objekty sídlištního charakteru (obr. 8a,b,c.). Je zřejmé, že palisádové ohrazení neprobíhalo až do prostoru rotundy a k západní linii hradby. Rotunda tedy zřejmě nestála v prostoru ohrazeného dvorce. Funkci Váňou odkrytého palisádového žlabu, existenci dvorce a jeho podobu bude muset ověřit budoucí výzkum.

V diskusi byla dále věnována patřičná pozornost **kostelu P. Marie a okolnímu hřbitovu**. Upozornila například na nesrovnalosti v popisu zdív a geologického podloží u jednotlivých autorů, kteří výzkum kostela prováděli nebo publikovali (Böhm 1931; týž 1932; Guth 1934; Sommer 1978; Šolle 1991), upřesnila některé detaily v interpretacích M. Šolleho a upozornila na nedostatky kresebné dokumentace. Především ale upozornila na nedostatečný stav zpracování a publikace hřbitova u kostela P. Marie. Ten byl zkoumán v několika etapách (J. Böhm 1929 a 1932, M. Šolle 1976–1978, Z. Váňa 1982), ale nebyl nikdy kompletně publikován ve formě edice pramene. Jedinou kompilací je plán M. Šolleho, v němž jsou vyneseny hroby odkryté během všech etap výzkumu (uložen v digitálním archivu Archeologického ústavu AV ČR pod ev. č. PY000430251). Tento plán však obsahuje mnohé chyby vzniklé např. při přečíslovávání hrobů. V rámci doktorské práce byl plán vektorizován a vyneseny do něj údaje o známých absolutních výškách a výbavě hrobů (obr. 11). Specifickým jevem na hřbitově jsou raně středověké hroby překryté kamennou plotnou, které se koncentrovaly výhradně východně a jižně od kostela. Na jejich existenci upozornil již Šolle a hroby datoval do 11.–13. stol. (některé z těchto hrobů obsahovaly esovité záušnice malého či středního průměru; (Šolle 1991; 241–242). Podrobnějším výkladem hrobů s takto specifickou hrobovou výbavou se však zatím nikdo hlouběji nezabýval.

V diskusi jsem se podrobněji věnovala **počátkům hřbitova u kostela P. Marie**. Jedním z nejstarších hrobů hřbitova je hrob 143, který byl překrytý základy severní zdi kostela P. Marie (obr. 9, 10). M. Šolle tuto situaci vysvětlil tvrzením, že se na ploše ojedinele pohřbívalo již před stavbou kostela (Šolle 1991; 240). Podle mnou provedené revize se ale

zdá, že hrob byl součástí skupiny minimálně pěti hrobů ležících při severovýchodním nároží kostela, větší část byla zkoumaná již J. Böhmem. Že šlo o jednu vydělenou skupinu hrobů dokládá jednak jejich polohopisná blízkost, a také hloubka hrobových jam. Jejich hrobové jámy dosahovaly 154–170 cm, zatímco většina ostatních hrobů hřbitova byla dle Böhma hluboká 40–100 cm (*Böhm 1931*). Do skupiny hrobů u severovýchodního nároží patřil i hrob č. 79/1 obsahující denár Jindřicha I. Bavorského (948–955), který porušoval ještě starší hrob č. 80/2 bez přídavek. Podobně hluboké hroby se nacházely také v těsné blízkosti apsidy. Také u nich hloubka hrobové jámy přesahuje 150 cm a v Böhmově popisu je uvedeno, že „se téměř dotýkají základů kaple“. Některé z nich obsahovaly esovité záušnice malého průměru (*Böhm 1931*, 7–8). Tyto hrobové přídávky indikují začátek pohřebiště snad už před polovinou 10. století (*Štefan 2009*). Superpozice hrobu 143 se základy kostela navíc dokládá, že založení pohřebiště předcházelo stavbě kostela. Otázkou zůstává, zda šlo o pohřebiště bez kostela, anebo zde již stál předchůdce kamenného kostela P. Marie, jehož pozůstatky nebyly výzkumem doloženy. Pro možného předchůdce kostela P. Marie hovoří poměrně dominantní poloha kostela v rámci hradiště – téměř ve středu „akropole“, kde terén dosahuje téměř nejvyšší nadmořské výšky. Vyšší hloubka hrobových jam navíc hypoteticky může ukazovat na nárůst terénu v době po uložení těchto hrobů, což by mohlo být zapříčiněno úpravou staveniště pro kamennou fázi kostela. Existenci dřevěných provizorií v našem prostředí máme doloženu z jiných lokalit (*Sommer 2001*, 76–85). Prozatím se ale v otázce dřevěného předchůdce mariánského kostela na Budči pohybuje čistě na rovině hypotetických úvah.

Diskuse výzkumu vlastní **rotundy sv. Petra a Pavla** nepřinesla zásadní změny v datování a interpretaci jejích stavebních fází. Spíše umožnila objasnění některých archeologických situací i stavebních postupů. Zejména pak přinesla posun ve výkladu funkcí rotundy a jejího postavení vůči kostelu P. Marie.

Z dokumentace řezů i Šolleho popisů lze vyvodit, že kostel byl postaven do stabilního **podloží**. Na tomto podloží byla dokumentována tmavá velmi kompaktní a místy uhlíkatá vrstva obsahující ojedinělé zlomky knovízské a středohradištní keramiky. Podobná vrstva se měla nacházet také pod tělesem hradby západně od rotundy. Vrstva může být dokladem úpravy staveniště. Vzhledem k detekování vrstvy podobného charakteru na více místech hradiště může jít také o zbytky půdního horizontu přecházející v kulturní vrstvu.

Jistě ale nejde o zbytky knovízské kulturní vrstvy, jak naznačují některé Šolleho popisy (Šolle 1990, 171, 178).

Dalším přínosem diskuse je upřesnění interpretace **podlah v lodi rotundy**. M. Šolle v interiéru identifikoval tři různé úrovně podlah, resp. dlažeb. Datoval je do předrománského, románského období a novověkého období (zeleně vyznačené kameny na obr. 12). Z revize fotografické a kresebné dokumentace ale vyplývá, že Šolleho výzkum zachytil nesourodé relikty dlažeb z různých, zřejmě spíše novodobých fází stavby. Dlažba označená Šollem jako románská překrývala hrob ženy s barokní stuhou nejdříve z 2. pol. 17. století. Dlažba podobného charakteru v jiném místě rotundy ležela přímo na tmavé kompaktní „základové“ vrstvě kostela. Zdá se tedy, že při každé obnově podlahy byla odstraněna starší podlahová vrstva. To by vysvětlilo fragmentárnost dochovaných reliktních podlah a zároveň absenci původní, lité maltové podlahy. Její podobu známe pouze z prostoru **původního presbytáře**, kde se zachovala v mocnosti až 18 cm (Šolle 1991, 171–175). Snímky z výzkumu presbytáře zachycující několik kamenů vyskládaných po obvodu zdiva naznačují, že původní maltová podlaha mohla být konstruována do kamenného věnce; tato technologie byla doložena u původní podlahy v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě (Konečný 2005, 37–41). V prostoru presbytáře budečské rotundy byly dále zachyceny čtyři kúlové jámy, z nichž dvě procházejí maltovou podlahou a podle detailních snímků vznikly zřejmě v době jejího konstruování. Stěny kúlových jam jsou hladké a nenesou stopy popraskání, které by zřejmě nastalo při sekundárním porušení podlahy. Z toho je patrné, že kúlové jámy představují stopy po konstrukcích z nejstarší fáze rotundy a zřejmě souvisí s vybavením původního presbytáře. Šolleho předpoklad, že jde o stopy ciboriového oltáře, se tedy jeví jako pravděpodobný (Šolle 1991, 175).

V prostoru lodi rotundy archeologický výzkum odkryl několik dalších **zahloubených objektů i reliktních zdív** (okrově vyznačené kameny na obr. 12). Způsob jejich dokumentace ale v této chvíli nedovoluje přesnější datování ani interpretaci. Výjimku by snad mohly představovat zbytky vápencového kvádríkového zdiva zapuštěné do výplně hrobu 374 v západní části kostela pod kruchtou (růžové plochy na obr. 12). Je pravděpodobné, že jde o reliktní základů pilíře pro tribunu nebo starší kruchtou, jak předpokládal již Šolle. Existence románské tribuny je navíc doložena stavebně-historickým výzkumem. Ten na vnějším plášti lodi odkryl zazděný vstup ve výšce nadzemního patra (Libal 1981, 397).

Krátký komentář si zaslouží také výzkum reliktních **severní apsidy**, které Šolle zachytil v západním sousedství románské věže (Šolle 1991, 180–181). Jde úsek opukového zdiva

s konstrukcí *opus emplectum*. Dle fotografické dokumentace se zdá, že zdivo nemělo výraznější základ, třebaže Šolle v popisu nepřiliš hluboké základové zdivo uvádí. Nicméně i v případě nepřiliš mohutných základů je otázkou, zda severní apsida byla celo kamennou přístavbou a jaký byl její účel. Sondou v interiéru věže (a předpokládané severní apsidy) narazil M. Šolle na dva hroby porušené románskou základovou zdí. Ty autora výzkumu vedly k interpretaci severní apsidy jako hrobové kaple. Zároveň je ale pravděpodobné, že vstup do rotundy byl od počátku v místě současného vstupu – jiný vstupní otvor nebyl výzkumy zachycen. To by znamenalo, že by se do rotundy vstupovalo přes hrobovou kapli, což není příliš pravděpodobné. Dle mého názoru položení dvojice hrobů mohlo chronologicky předcházet stavbě severní apsidy i románské věže. Zajímavým jevem je čtveřice hrobů odkrytá vně diskutované severní apsidy. Hroby jsou uloženy radiálně k apsidě a zároveň mají opačnou orientaci obličejem k západu. Výklad tohoto jevu je dalším dílčím úkolem pro budoucí bádání.

Diskuse se zabývala také nálezy **hrobů v lodi rotundy** a jejich výpovědi o funkci kostela. Výzkum v interiéru rotundy odkryl na 20 hrobových jam. M. Šolle je rozdělil na hroby raně středověké (7; existenci 8. hrobu indikoval fragment gombíku nalezený v zásypu barokního hrobu kněze), vrcholně středověké (4) a barokní (9). Mnou provedená revize ukázala, že datování některých hrobů je potřeba pozměnit. Jako raně středověké mohou být s jistotou označeny tři hroby s prokazatelným kamenným obložením (č. 371, 375, 378) a jeden dětský hrob vybavený železným nožikem (č. 368). Jako novověké byly označeny hroby, které obsahovaly příslušné ozdoby oděvu nebo zbytky kování rakví, případně zlomky novověké keramiky v zásypu. Výsledky revize ukazuje *obr. 13*. Je nicméně zjevné, že se v rotundě pohřbívalo již od její nejstarší fáze a že nejoblíbenější polohou pro uložení pohřbu bylo místo ve středu lodi před oltářem. Zde se nacházel také hrob kněze s kalichem a knihou datovaný nově nejdříve do závěru 17. století. V jeho zásypu se nacházel již zmíněný fragment zlaceného gombíku s pletencovou výzdobou. Ten naznačuje, že v prominentní poloze před oltářem byl uložen pohřeb významné osoby již brzy po dostavbě rotundy.

Doklady pohřbívání v interiérech kostelů známe i z některých dalších lokalit na území České republiky (Mikulčice, Pohansko u Břeclavi, Nitra, Pražský hrad). Přesto nejde o zcela obvyklý jev a pohřby laiků v kostelech byly dokonce zakazovány církevními synodami. Předpokládá se, že jedinci pohřbení v interiérech kostelů byli členy vládnoucího rodu, tedy špičkami společenské elity. Méně často se v literatuře uvádí elity církevní, zcela výjimečně pak jsou pohřbení v kostelech spojování s kněžími a mnichy, kterých se synodální

zákazy v podstatě netýkaly (*Schulze-Dörrlamm 1993; Unger – Malina 2002, 40; Kavánová 2005, 49; Macháček a kol. 2014, 126*).

Co vypovídá přítomnost hrobů v interiéru o funkci rotundy? Srovnání s kostely centrálního půdorysu zahrnutými v katalogu v první kapitole práce ukazuje, že hroby v interiéru se vyskytují zejména u staveb, které byly spojeny s pohřební funkcí: v Itálii typická mausolea připojená k bazilikám; mausoleum biskupů v chrámu sv. Matěje v dalmatském Splitu, hrobová kaple sv. Michaela ve Fuldě určená pro místní klášterní komunitu, Ramwoldova krypta při bazilice sv. Jimrama v Řezně atp. Odlišným případem jsou hroby zakladatelů kostela, např. Karla Velikého v palácové kapli v Cáchách, arcibiskupa Heriberta v opatském chrámu v Deutz nebo biskup Notkera v kolegiálním kostele v Lutychu. V těchto případech jde o hroby v centrálech monumentálnějšího charakteru, které představovaly v hlavní chrám církevního komplexu (v případě Cách panovnického komplexu). Nabízí se tedy otázka, kterou z dvou základních interpretačních variant lze přenést na budečskou rotundu: šlo o hrobovou kapli pro místní významné obyvatele či kněze, anebo o hlavní chrám hradiště, do něhož se nechal pohřbít její zakladatel? Dle mého názoru je druhá možnost méně pravděpodobná, zvláště pokud budeme věřit zprávám legend, že zakladatelem rotundy sv. Petra byl kníže Spytihněv. Dle mého názoru se spíše jedná o poměrně honosnou hrobovou kapli, snad určenou pro místo odpočinku významného místního kněze a později i pro vybrané laické obyvatele (jak lze vyložit pohřby ženy – hrob č. 375 – a dětí – hroby č. 368 a 379).

Diskusní oddíl práce se věnují také **nejstarším horizontům hřbitova vně rotundy**. Přináší posun v interpretaci známého **zlomku křížového kování nalezeného v hrobě č. 73**. V tomto hrobě bylo pohřbeno asi pětileté děvčátko oděné do šatů sepnutých skleněným gombíkem, ozdobené hrozníčkovitými náušnicemi a náhrdelníkem ze skleněných korálků s pozlaceným bronzovým závěskem. Závěsek byl vyroben ze zlomku křížového kování, jehož ramena byla zdobena lidskými maskami; dvě ramena byla již odlomena. Zcela analogický, ale kompletní exemplář byl nalezen v jednom z hrobů u V. kostela v Mikulčicích. Původní výklad předmětu předpokládá, že předmět byl vyroben jako primárně křesťanský se symbolikou kříže ozdobeného tvářemi Krista (*Šolle 1980*). Alternativní výklad ale přináší nález podobného křížového kování z pohřebiště na lokalitě Ždrijac u Ninu v dnešním Chorvatsku. A. Milošević jej interpretuje jako kování, které původně spojovalo dva kolmé pásy kůže či textilu. Zobrazení čtyř masek mělo představovat slovanské božstvo, pravděpodobně Svantovíta, pro nějž je zobrazení s více tvářemi typické. Původní předmět s předkřesťanskou symbolikou byl později znovu využit křesťanskou komunitou, kteří jej

vnímali jako antikvitu a spatřovali v něm symboly „nové“ víry. Šlo by tedy o typický příklad jevu *interpretatio christiana* (Milošević 2013, 218–219; Tomanová 2021).

Revize nejstarší vrstvy hrobů v okolí rotundy přinesla významný posun v poznání vývoje pohřbívání na hradišti. A. Bartošková se domnívala, že se v okolí rotundy přestalo pohřbívát poté, co rozšířené těleso hradby v 1. třetině 10. století překrylo nejstarší vrstvu hrobů, a mělo být jen krátce obnoveno ve 12. století (Bartošková 2014, 93–94). Avšak výzkum Z. Váni v jižním sousedství rotundy a také v prostoru mezi rotundou a kostelem P. Marie prokázal, že pohřbívání jižně, severně a východně od rotundy kontinuálně pokračovalo minimálně do 12. století (Váňa 1995, 35–40; 85–95). V průběhu mlado- a pozdněhradištního období se tedy pohřbívalo souběžně jak na pohřebišti u rotundy, tak u kostela P. Marie a hřbitovy se téměř spojily do jednoho pohřebního areálu. Ve 12. století navíc vznikl další pohřební areál při jižním okraji hradiště (Váňa 1995; 121–125; zde *obr. 14*). Otázkou je, co stálo za takovým nárůstem plochy hřbitovů – zda to byl narůstající počet obyvatel hradiště, anebo celková změna pohřebního ritu v tomto období vyznačující se opouštěním řadových pohřebišť a přesunem pohřbívání ke kostelům (Klápště 2005, 189–198).

Závěr diskusní části doktorské práce se zabývá významem a **hierarchií budečských kostelů**. Názory na význam obou kostelů v rámci hradiště se v průběhu dosavadního bádání měnil. K. Guth pokládal mariánský kostel za hlavní chrám hradiště a rotundu sv. Petra, stejně jako všechny ostatní „české“ rotundy 10. století, považoval za vedlejší hřbitovní kostel (Guth 1924–1925, 179–180; Guth 1934, 753–770). Miloš Šolle naopak po výzkumu Budče dospěl k přesvědčení, že rotunda sv. Petra byla prvním a hlavním knížecím kostelem, zatímco kostel P. Marie byl mladší stavbou sloužící obyvatelům mladohradištního dvorce, jehož existenci předpokládal na základě výsledků výzkumů Z. Váni (Šolle 1984; Šolle 1991, 261–263). Oba názory jsou založeny na dnes již vyvrácených argumentech. V obhajované doktorské práci jsem otázku významu budečských kostelů řešila na základě obecné úvahy o příčině koncentrace kostelů na raně středověkých lokalitách a dále na základě výpovědi patrocinií, datování obou staveb, poloze v rámci hradiště a pohřbů v interiéru kostelů:

- Koncentrace více kostelů na hradišti 10. století v Čechách je poměrně výjimečným jevem. Kromě Budče jej známe z Pražského hradu a později Vyšehradu. Tato skutečnost staví Budeč na pozici jednoho z nejvýznamnějších center christianizace vznikajícího přemyslovského státu. Zároveň ze srovnání s podobnými lokalitami v širším evropském

kontextu vyplývá, že na všech lokalitách s více kostely byla jasně stanovená hierarchie těchto církevních staveb a že centrály zpravidla nepředstavovaly hlavní chrám.

- Patrocinia budečských kostelů v otázce jejich hierarchie a funkce příliš nepomáhají. Obě jsou velmi stará a nejsou nikterak funkčně specifická. Zasvěcení rotundy sv. Petru však zřejmě dokládá vliv bavorských misí při jejím založení (*Libal 1981; Macek 1992*).
- V otázce datování budečských kostelů panuje od dob archeologických výzkumů M. Šolleho obecné přesvědčení, že prvním kostelem na Budči byla rotunda sv. Petra, kostel P. Marie vznikl asi o půlstoletí později. Již výše v tomto textu, v odstavcích věnovaných kostelu P. Marie, byla předložena hypotéza o možném předchůdci mariánského kostela, který nemusel být archeologickým výzkumem zachycen. Hrobové přídávky však stále ukazují na větší stáří rotundy – v hrobech u rotundy se vyskytují ozdoby velkomoravského charakteru (*Šolle 1990, 162–169; Váňa 1995, 78–95*). Tyto jsou ale přímo převrstveny hroby, v nichž byly nalezeny esovité záušnice malého průměru (superpozice hrobů 73 a 71; *Šolle 1991, 169*). Esovité záušnice malého průměru se nacházejí také v nejstarších hrobech hřbitova u kostela P. Marie. Interval mezi založením hřbitova u rotundy sv. Petra a u kostela P. Marie (příp. u jeho předchůdce) tedy nemusel být větší než několik let, maximálně desítek let.
- Při srovnání polohy kostelů v rámci hradiště, jednoznačně vyznívá jako dominantnější poloha kostela P. Marie. Rotunda stojí v severozápadním rohu při bráně. Výše bylo také zpochybněno, že by stála v areálu velmožského dvorce. Kostel P. Marie naproti tomu stojí téměř v centru vnitřního hradiště. Z původní kresebné dokumentace výzkumu obou kostelů navíc vyplývá, že místo stavby mariánského kostela leželo zhruba o 1 m výše než terén v místě rotundy. Nejvyšší nivelovaný bod základového zdiva mariánského kostela má kótu 287,83 m. n. m (stále jde ale o hodnotu nižší než soudobý povrch terénu). V rotundě jsou k dispozici kóty reliktních starších dlažby s hodnotami 286,93–286,91 m. n. m. – v tomto případě jde o hodnoty spíše nad úroveň povrchu terénu v místě stavby. Kostel P. Marie byl tedy postaven nejen na horizontálně, ale také na výškově dominantnějším místě hradiště.
- Interpretaci pohřbů v interiéru kostelů jsem se již věnovala výše a došla jsem k závěru, že pohřby v interiéru rotundy lze vyložit jako indicie pro funkci rotundy jako pohřební kaple. Také v interiéru kostela P. Marie sice výzkum narazil na dva hroby, které M. Šolle pokládá za raně středověké (*Šolle 1991, 233, 236*). Domnívám se však, že vzhledem ke stavu dochování interiéru mariánského kostela (většina byla zničena

novodobou kostnicí), metodice výzkumů a stavu dokumentace nelze datování a kontext uvedených dvou hrobů s jistotou stanovit.

Diskuse nad významem a vzájemnou hierarchií kostelů tedy ukázala, že rotunda sv. Petra byla zřejmě založena jako první budečský kostel, ale pravděpodobně nikoliv s ambicí, aby se stala hlavním bohoslužebným prostorem hradiště. Získala funkci honosné pohřební kaple, když byl brzy po dostavbě do její lodi uložen pohřeb významné osoby oděné v šatech sepnutých zlateným gombíkem. Další hroby významných osobností byly ukládány v bezprostředním okolí rotundy. Brzy po dokončení rotundy byl v dominantní poloze ve středu hradiště založen druhý kostel zasvěcený P. Marii. Ten měl snad nejprve formu dřevěného provizoria, kolem něhož bylo uloženo několik hrobů. Záhy ale i mariánský kostel získal kamennou podobu. Třebaže ani kostel P. Marie nedosahoval velkých rozměrů, na základě jeho polohy v rámci hradiště lze předpokládat, že byl založen s ambicí hlavního svatostánku budečského hradiště.

Pravdivost představených hypotéz i závěrů předložené doktorské práce ověří budoucí odborná diskuse a další výzkum. Provedené revize ale s jistotou prokázaly, že výzkum budečského hradiště nebyl dosud vyčerpán a že před námi leží ještě mnoho výzev a **úkolů pro budoucí bádání**. Tou první a nejdůležitější je kompletní revize archivní kresebné a fotografické terénní dokumentace a její převedení do přehledné formy, která umožní propojení poznatků jednotlivých výzkumných etap. Právě nepřehlednost a neprovázanost zpracování budečských výzkumů se jeví jako jedna z hlavních překážek poznání vývoje a podoby osídlení Budče. První krok – revize kresebné dokumentace z výzkumů M. Šolleho a Z. Váni a převedení plánů do prostředí GIS – realizují ještě v letošním roce v rámci programu Podpory interních projektů Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

V rámci dalších kroků bude potřeba vypracovat kompletní katalog pohřebišť v areálu vnitřního hradiště a publikovat jej ve formě edice pramenů. Inspirací pro takové zpracování mohou být publikace pohřebišť na Levém Hradci K. Tomkové (*Tomková 2012*). Dále bude nutné provést nový geofyzikální průzkum, který mj. umožní stanovit plochy zasažené těžbou vápence a identifikovat koncentrace dosud neznámých archeologických objektů. Poslední geofyzikální průzkumy byly na Budči prováděny v 70. –80. letech a jejich výstupy lze dnes jen stěží interpretovat. V neposlední řadě bude potřebné se zaměřit na poznání přírodního prostředí lokality: provést geologický a pedologický průzkum, zjistit dostupnost vodních

zdrojů na hradišti, celkovou pozici lokality v krajině atp. Takové průzkumy jsou ale spíše vyhlídkou na vzdálenější horizonty.

Kromě těchto obecných úkolů se lze v budoucnu zaměřit na dílčí problémy, jakými jsou například analýzy složení malt z různých stavebních fází obou kostelů, případně i analýzy radiokarbonové¹. Na zpracování také čekají stopy vrcholně středověkých a novověkých aktivit na Budči. Vedle toho se nabízejí k řešení teoretické problémy, jako je interpretace funkce severní apsidy u rotundy sv. Petra anebo výklad hrobů překrytých kamennou plotnou na hřbitově u kostela P. Marie.

Na úplný závěr je nutné zasadit obraz Budče získaný revizí jeho církevních staveb do obecnějších modelových představ vycházejících z první kapitoly. Hradiště na Budči, na němž už na počátku jeho rozvoje byly postaveny dva kostely a kde musela trvale sídlit komunita kněží představovalo centrum christianizace vznikajícího přemyslovského státu. Na přítomnost kněží, kteří v té době představovali prakticky jedinou gramotnou skupinu obyvatel, ukazují také nálezy stilů (*Váňa 1995*, 129) a ostatně i výpověď svatováclavských legend (doslovně *Crescente fide* [bav.], 183 a [čes.], 58; *Druhá staroslověnská legenda*, 90). Svatopetrské zasvěcení rotundy navíc naznačuje bavorský vliv na založení (zřejmě) prvního budečského kostela. Představu o Budči jako centru christianizace navíc doplňují i drobné nálezy, které dokládají mísení odlišných náboženských představ a prolínání různých kulturních vlivů (křížové kování s lidskými maskami a další artefakty – podrobněji v *Tomanová 2021*).

Takový obraz Budče dobře zapadá do závěrů první kapitoly. Podle nich by schémata stavby předrománských kostelů s centrálním půdorysem v Čechách měly odpovídat modelům pozorovaným na periferiích Východofranské říše. Jde zpravidla o kostely zakládané na opevněných sídlištích. Kostely centrálního půdorysu v nich nejsou jedinými kostely, ale spíše vedlejšími oratorii a kaplemi. Z těchto opevněných sídlišť se stávají místa konverze a centry misí. Proč byla pro zbudování takového centra zvolena právě Budeč, na to musí odpovědět budoucí výzkum.

¹ Nové metody radiouhlíkové datování malt metody jsou v současné době vyvíjeny a testovány na vzorcích z jiných raně středověkých staveb v Čechách i na Moravě v rámci projektu NAKI: „Možnosti radiouhlíkového datování historických malt“, DG20P02OVV028.

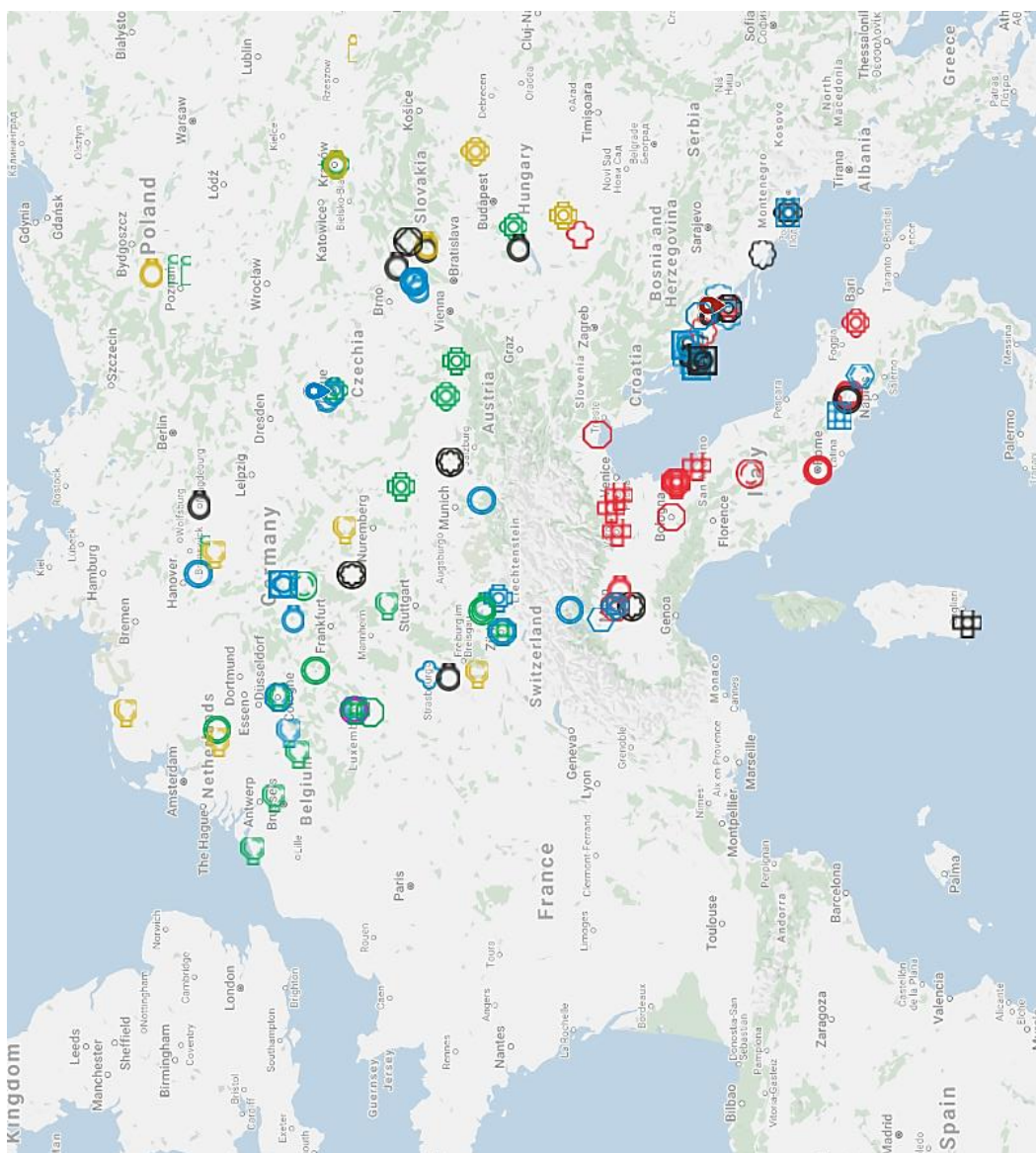
Literatura a prameny citované v autoreferátu

- Bartošková, A. 1997:* Rekapitulace archeologického výzkumu Budče. *Archeologické rozhledy* 49, 41–55.
- Bartošková, A. 2014:* Budeč. Významné mocenské centrum prvních Přemyslovců. Praha: Lidové noviny.
- Bartošková, A. – Štefan, I. 2006:* Raně středověká Budeč: pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality). *Archeologické rozhledy* 58, 724–757.
- Beckwith, J. 1990:* *Early Christian and Byzantine Art*. 2. ed., repr. Harmondsworth: Penguin Books.
- Birnbaum, V. 1926–1927:* K otázce našich rotund. *Památky archeologické* 35, 167–185.
- Böhm, J. 1931:* Dokument C-TX-193100391. Archeologický ústav Praha. Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-TX-193100391>.
- Böhm, J. 1932:* Dokument C-TX-193200191. Archeologický ústav Praha. Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-TX-193200191>.
- Cibulka, J. 1934:* Václavova rotunda sv. Víta. In: Guth, K. /ed./: *Svatováclavský sborník*, I. díl. *Kníže Václav svatý a jeho doba*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 230–685.
- Crescente fide* [tzv. bavorská recenze] – Život sv. Václava. Ed. J. Emler, in: FRB I, Praha 1873, s. 183–190. Český překlad podle B. Ryby, *Legenda Crescente fide*, in: *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Ed. O. Králík, Praha 1969, s. 30–36.
- Crescente fide* [tzv. česká recenze]. Ed. J. Ludvíkovský, in: *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*, *Listy filologické* 81, 1958, s. 58–63.
- Druhá staroslověnská legenda:* *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, ed. J. Vašica, in: *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Ed. J. Vajs, Praha 1929, s. 71–135.
- Fiedler, Z. 1958:* Dokument C-TX-195801862. Archeologický ústav Praha. Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-TX-195801862>.
- Guth, K. 1924–1925:* České rotundy. *Památky archeologické* 34, 113–188.
- Guth, K. 1934:* Praha, Budeč a Boleslav. In: Guth, K. /ed./: *Svatováclavský sborník*, I. díl. *Kníže Václav svatý a jeho doba*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 686–818.
- Kavánová, B.:* Großmährische Gräber in Kirchen – Erkenntnisstand. In: Kouřil, P. /ed./: *Die Frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des Östlichen Mitteleuropas*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Brno, 49–65.
- Klápště, J. 2005:* *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha: Lidové noviny.
- Konečný, L. 2005:* *Románská rotunda ve Znojmě. Ikonologie maleb a architektury*. Brno: Host.
- Krautheimer, R. 1942:* *Carolingian Revival of Early Christian Architecture*. *The Art Bulletin*, vol. 24, no.1, 1–38.
- Kuchyňka, Z. 2003:* *Druhý život Budče (Zamyšlení nad jednou historickou tradicí)*. *Slánský obzor* 11, 9–21

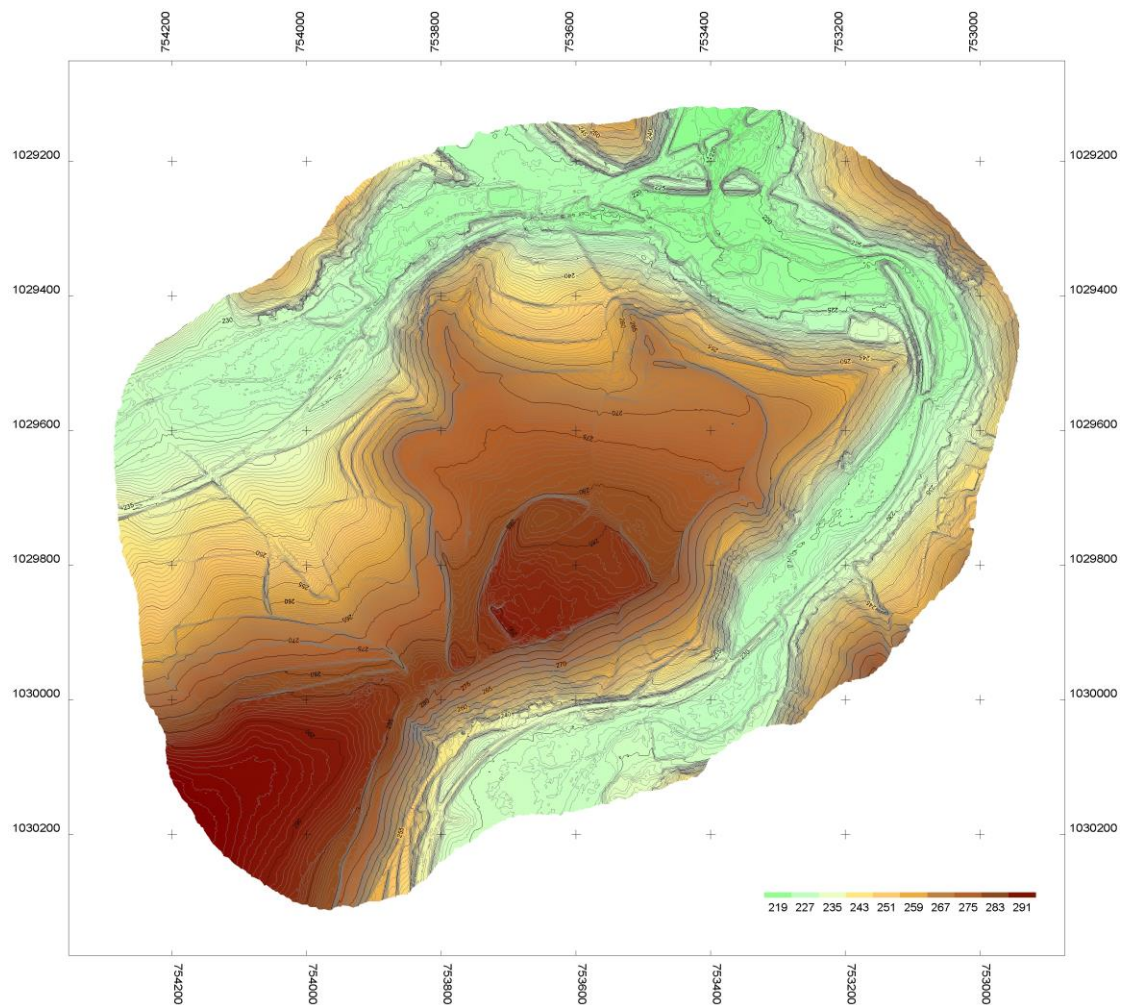
- Kuchyňka, Z. 2005a:* Minulost skrytá v hlubinách. In: Budeč 1100 let (905-2005). Kladno: Sládečkovovo vlastivědné muzeum v Kladně, 11–24. Lehner, F. J. 1905: O českých rotundách. In: Budeč a okolí, Kralupy-Zákolany, s. 49–59.
- Kuchyňka, Z. 2005b:* Budeč v proměnách času. In: Budeč 1100 let (905-2005). Kladno: Sládečkovovo vlastivědné muzeum v Kladně, 71–91.
- Libal, D. 1981:* Raně středověký vývoj kostela sv. Petra a Pavla na Budči. *Umění* 29/5, 395–398.
- Macek, P. 1992:* Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči. *Zprávy památkové péče* 52/1, 6–13.
- Mádl, K. B. 1889:* Okrouhlé kostelíky v Čechách. *Památky archeologické* 14, 429–438.
- Macháček, J. a kol. 2014:* Velkomoravská rotunda z Pohanska u Břeclavi. *Památky archeologické* 105, 87–153.
- Maříková-Kubková, J. 2019a:* 1924. Orient nebo Řím? [K původu rotundy jako stavebního typu raného středověku]. In: Kuna, M. Starcová, M. Maříková-Kubková, J. /eds./: *Sto let v archeologii. Objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919–2019*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 32–33.
- Maříková-Kubková, J. – Válová, K. – Tomanová, P. 2015:* Struggle for identity in the Czech and Slovak Republics: The myths of Magna Moravia and the Přemyslid State. *Archaeological Review from Cambridge* vol. 30.2, November, 28–42. McClendon, Ch. 2005: *The Origins of Medieval Architecture*. London and New Haven: Yale University Press.
- Matějka, B. 1901:* O původu českých rotud románských. *Český časopis historický* 7, 416–426.
- Merhautová, A. 1970:* Einfache mitteleuropäische Rundkirchen: ihr Ursprung, Zweck und ihre Bedeutung. Praha: Academia.
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách, Praha: Academia.
- Milošević, A. 2013:* Tragovi starih vjerovanja u kršćanstvu ranoga srednjeg vijeka. *Traces of Ancient Beliefs in Early Medieval Christianity*, Dubrovnik: Omega engineering.
- Pleslová, E. 1978:* Dokument C-TX-197805679. Archeologický ústav Praha. Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-TX-197805679>
- Poulik, J. 1963:* Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha: Československá akademie věd.
- Shalev-Hurvitz, V. 2015:* *Holy Sites Encircled*. Oxford University Press.
- Schulze-Dörrlamm, M. 1993:* Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz*, vol. 40, 557–619.
- Sklenář, K. 1992:* Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870: prehistorie a protohistorie. Praha: Národní muzeum.
- Sláma, J. 1977a:* Mittelböhmen im frühen Mittelalter. 1. Katalog der Grabfunde, Praha: Univerzita Karlova. Tomanová, P. 2019: 1949. Svědkyně svatováclavských legend [výzkum hradiště Budeč a vytváření kolektivní paměti]. In: Kuna, M. – Starcová, M. – Maříková-Kubková, J. /eds./: *Sto let v archeologii. Objevy, nálezy a expedice*

- Archeologického ústavu v Praze 1919-2019, Praha: Archeologický ústav AV ČR. 90–91.
- Sommer, P. 1978:* Archeologický výzkum budečského hradiště v letech 1929 a 1931. *Archeologické rozhledy* 30, 171–184, 240.
- Sommer, P. 2001:* Začátky křesťanství v Čechách. Praha: Garamond.
- Šolle, M. 1980:* Objev mikulčicko-blatnického křížku na Budči a jeho význam. *Archeologické rozhledy* 32, 265–275, 358–359.
- Šolle, M. 1984:* Význam archeologického výzkumu budečských kostelů (příspěvek k poznání předrománské architektury v Čechách). *Umění* 32/2, 115–121.
- Šolle, M. 1990:* Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči. *Památky archeologické* 81, 140–207.
- Šolle, M. 1991:* Kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno) podle archeologického výzkumu v letech 1975-1980. *Památky archeologické* 82, 231–265.
- Štefan, I. 2009:* Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic. *Studia Mediaevalia Pragensia* 9, 171–205.
- Tomanová, P. 2021:* Budeč kněžny Ludmily. In: *Izdný, J. /ed./: Ludmila: Kněžna a světice.* Praha: Lidové noviny, 213–225.
- Tomková, K. 2012:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Unger, J. – Malina, J. 2002:* Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů. Brno: NAUMA.
- Untermann, M. 1989:* Form, Funktion, Verbreitung. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Váňa, Z. 1995:* Přemyslovská Budeč. Praha: Archeologický ústav AV ČR.

Obrazové přílohy k autoreferátu

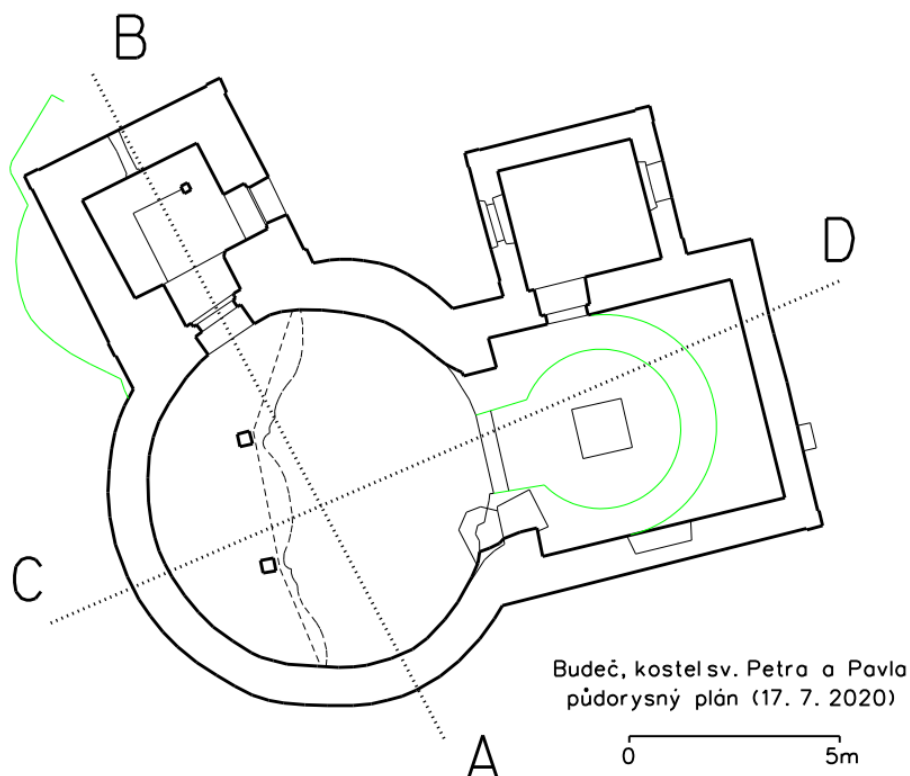
Obr. 1. Náhled mapy kostelů s centrálním půdorysem uvedených v katalogu. Jednotlivé kostely jsou vyznačeny schematizovaným typem půdorysu. Barevně jsou odlišeny chronologické horizonty: červená – stavby pozdně antického původu, modrá – karolinské období, zelená – otonské období, žlutá – sálské období, černá – nejasná datace. Plná verze mapy dostupná pod odkazem:

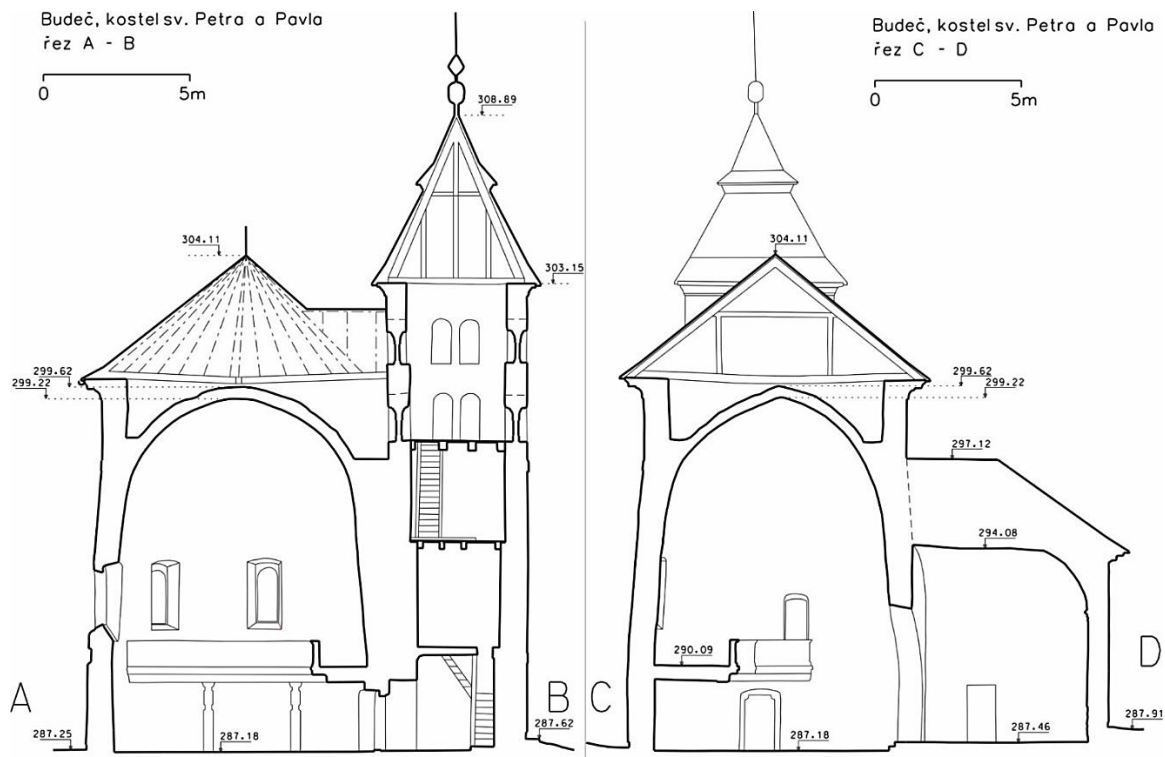
Obr. 2. Náhled vrstevnicového plánu budečského hradiště vytvořený na základě lidarových snímků (zpracování GEO-CZ, 2020).

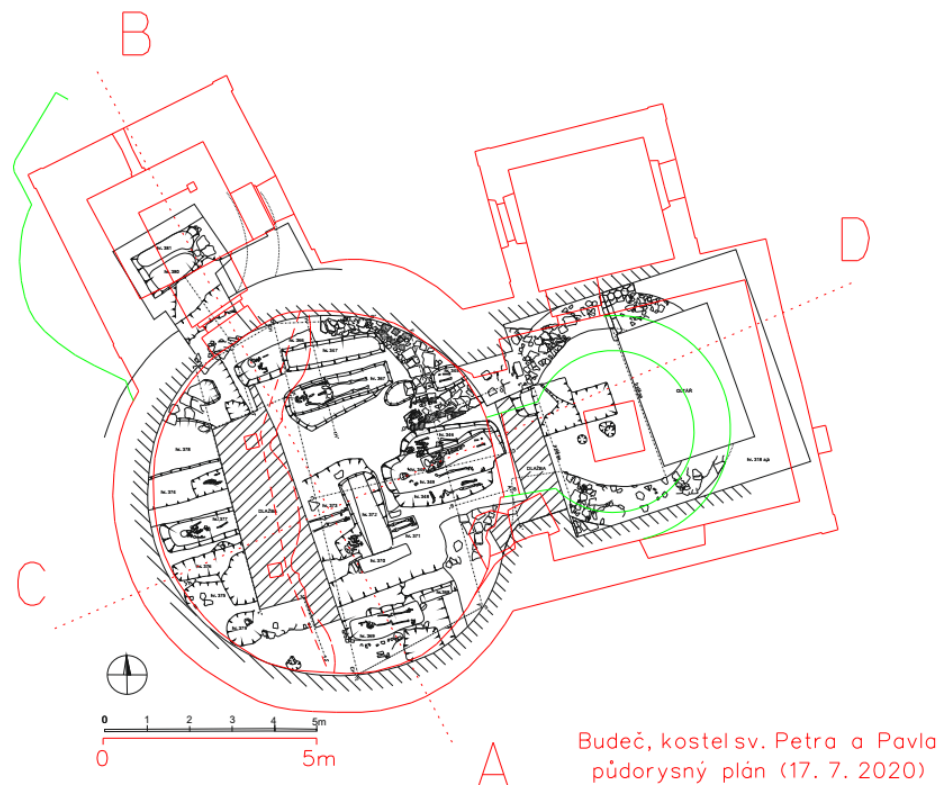
Obr. 3. Náhled digitálního 3D modelu současné podoby rotundy sv. Petra a Pavla na Budči (zpracování: GEO-CZ).

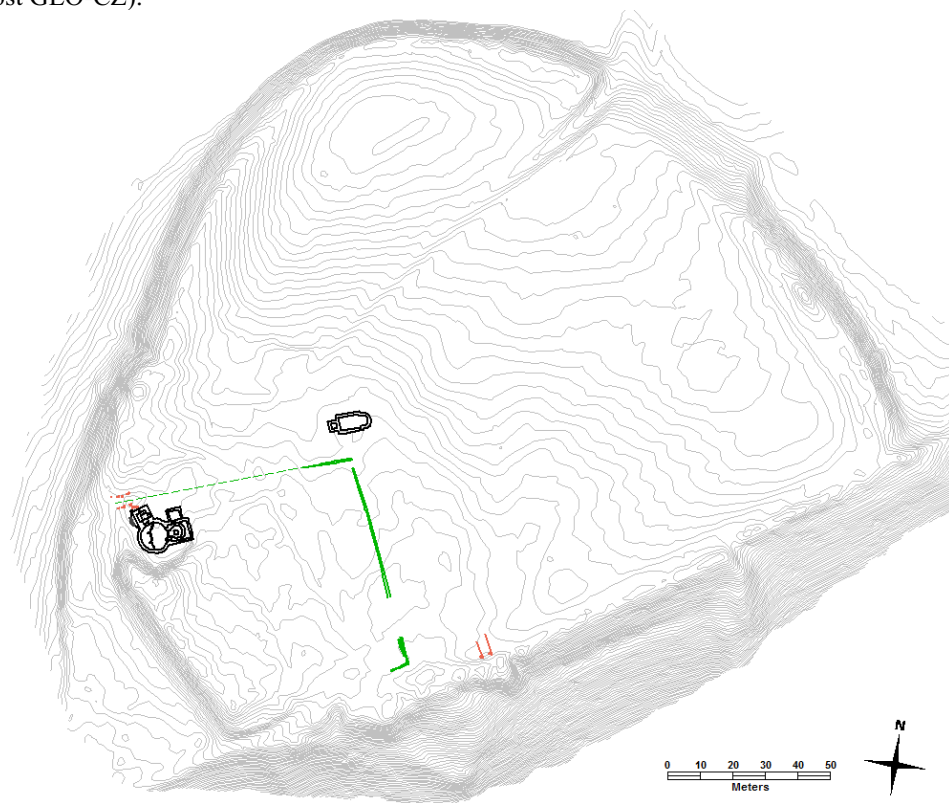
Obr. 4. Půdorys rotundy sv. Petra a Pavla na Budči vytvořený z digitálního 3D modelu; černě jsou vyznačeny linie současných zdí, šedě nadzemní prvky a otvory, zeleně makety původního presbytáře a pozůstatky severní apsidy, tečkovanou čarou pozice řezů A-B, C-D (viz Obr. 5.; zpracování: GEO-CZ).

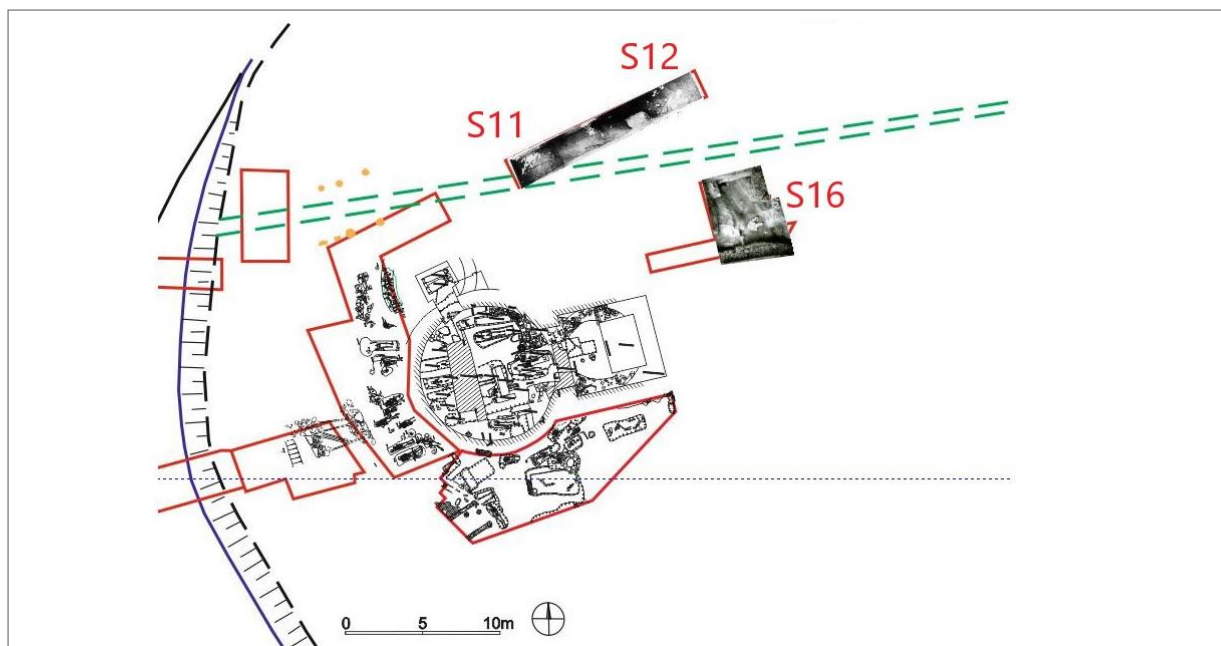
Obr. 5. Řezy rotundou sv. Petra a Pavla na Budči vytvořený z digitálního 3D modelu. Řez A-B kolmo veden v ose románské věže, řez C-D napříč presbytářem (zpracování: GEO-CZ).

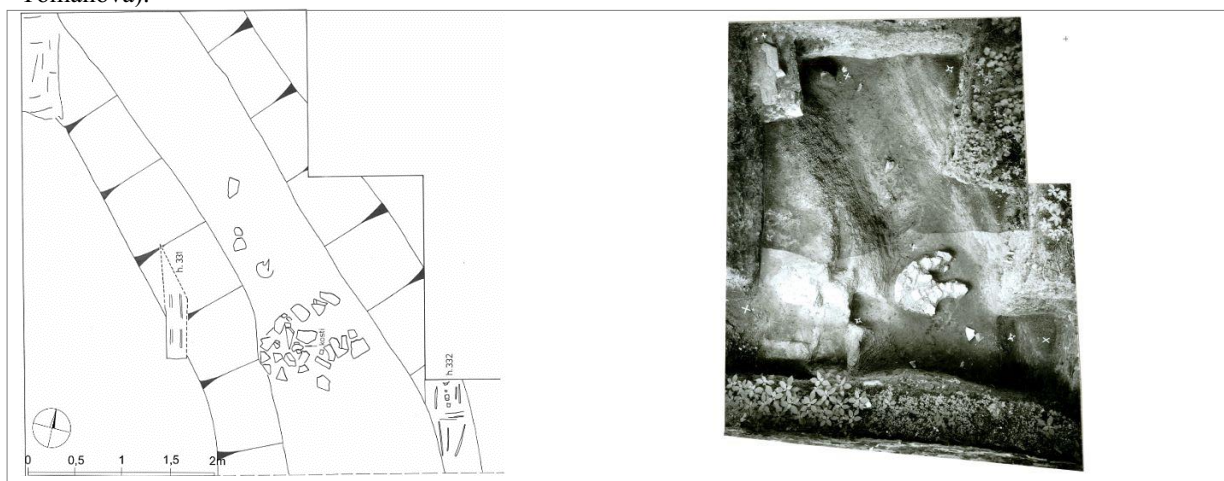
Obr. 6. Překrytí původní dokumentace rotundy z výzkumu M. Šolleho (r. 1980) a nového geodetického zaměření z r. 2020: červené linie – nové zaměření rotundy, zelené – zaměření makety původního presbytáře (podle plánu z archivu ARUP, ev. č. PY000430211 vektorizovala M. Housková, nové zaměření provedla společnost GEO-CZ).

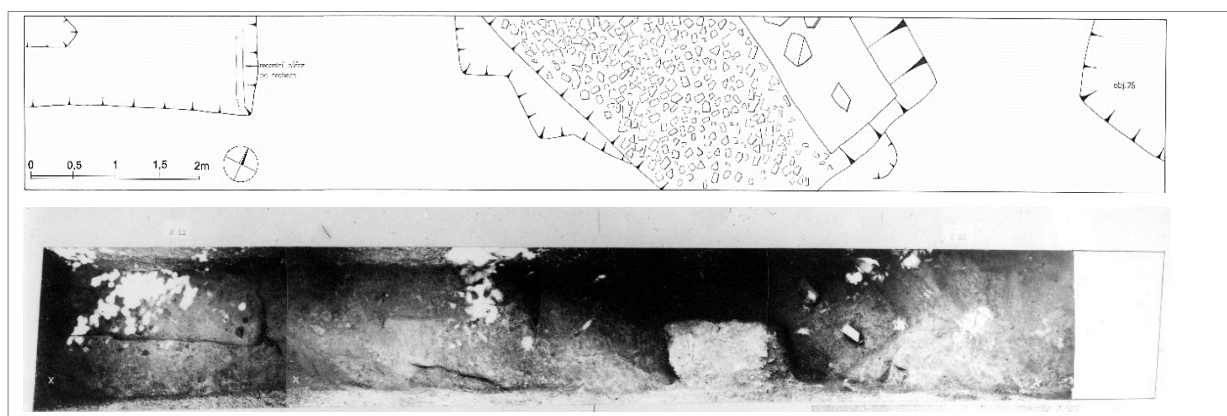
Obr. 7. Vrstevnicový plán současného terénu budečského hradiště s vyznačenou polohou kostelů (černě), palisádového žlabu (zeleně: plnou čarou – doložený; přerušovanou čarou – předpokládaný průběh), bran a cest (oranžově; vzdálenost vrstevnic = 20cm; zpracování: GEO-CZ, P. Tomanová).

Obr. 8a. Detail situací odkrytých v prostoru rotundy sv. Petra a Pavla během výzkumu M. Šolleho a Z. Váni. Zeleně vyznačen předpokládaný průběh palisády; oranžově pozůstatky brány, červeně hrany sond (podle archivní dokumentace uložené v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze zpracovala P. Tomanová).

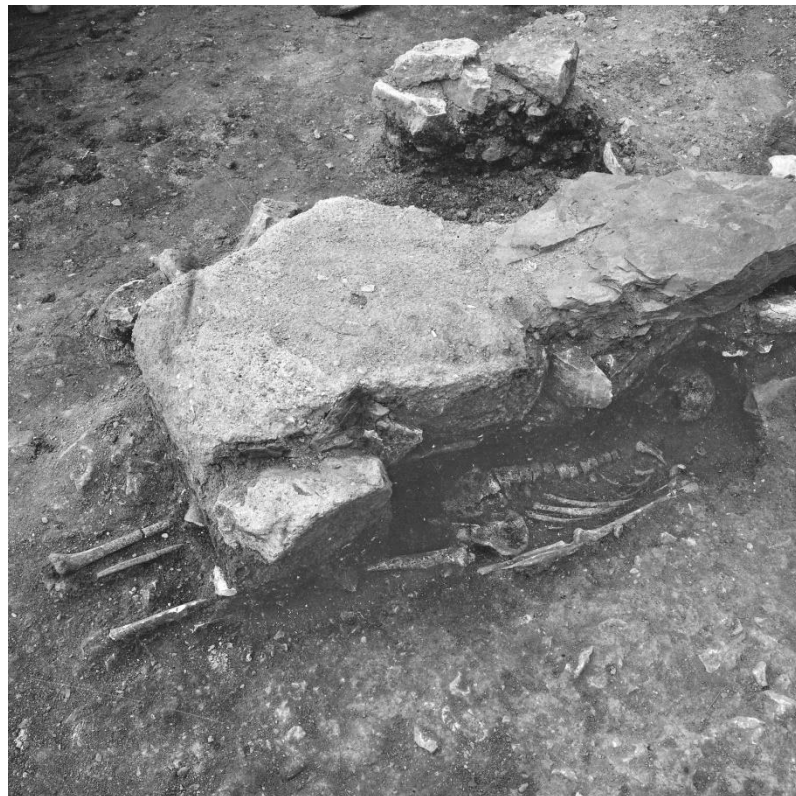
Obr. 8b. Půdorys a fotoplán sondy S16 z výzkumu M. Šolleho, r. 1978 (digitální archiv plánů Archeologického ústavu AV ČR v Praze, ev. č. PY000430128, PY000430451).

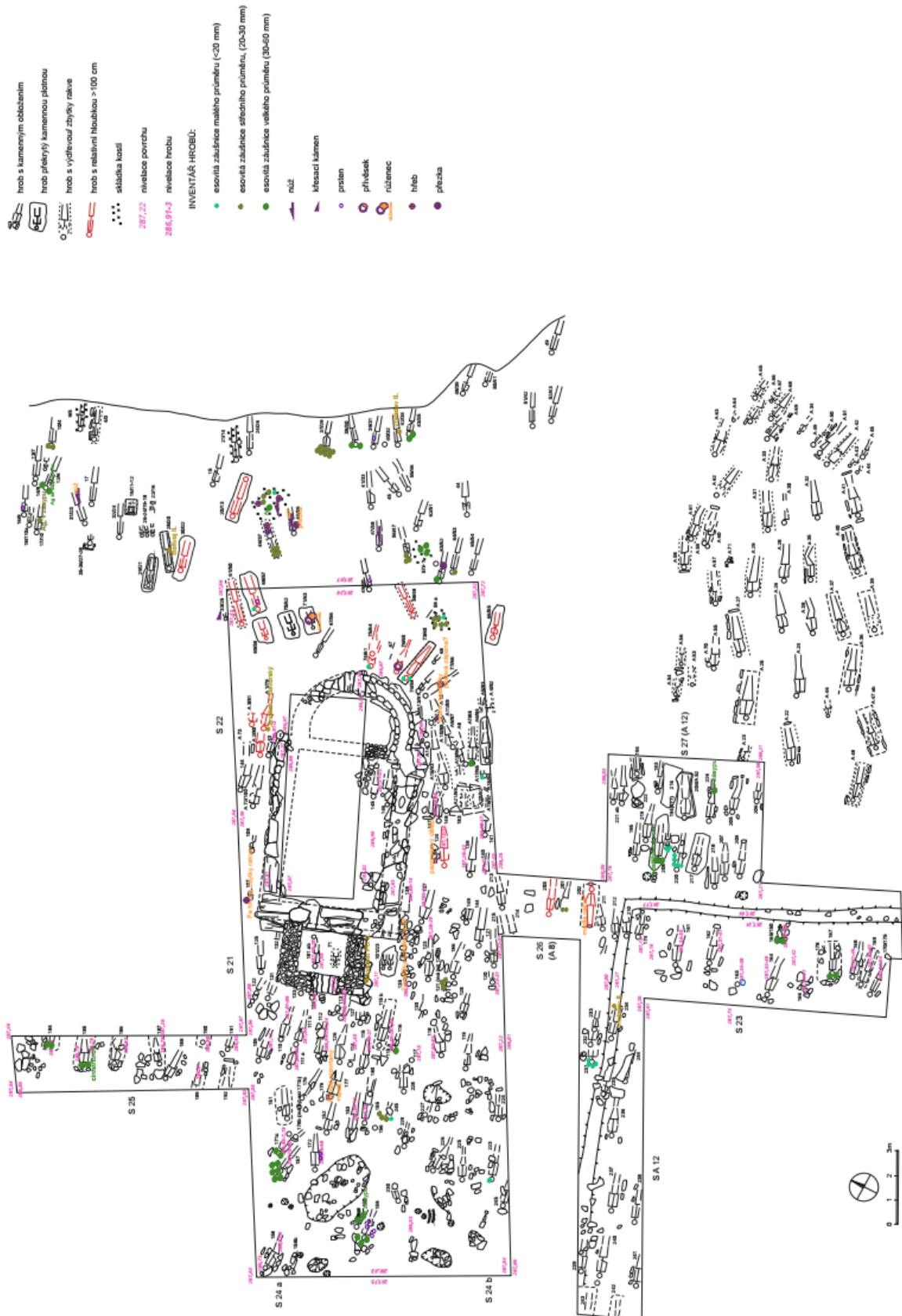
Obr. 8c. Půdorys a fotoplán sond S11 a S12 z výzkumu M. Šolleho, r. 1977 (digitální archiv plánů Archeologického ústavu AV ČR v Praze, ev. č. PY000430144 /výřez/ a PY000430062).

Obr. 9 .Fotoplán odrytých reliktnů kostela P. Marie na Budči; výzkum M. Šolleho, r. 1977 (digitální archiv plánů Archeologického ústavu AVČR v Praze, ev. č. PY000430436). Červená šipka ukazuje na polohu hrobu č. 143.

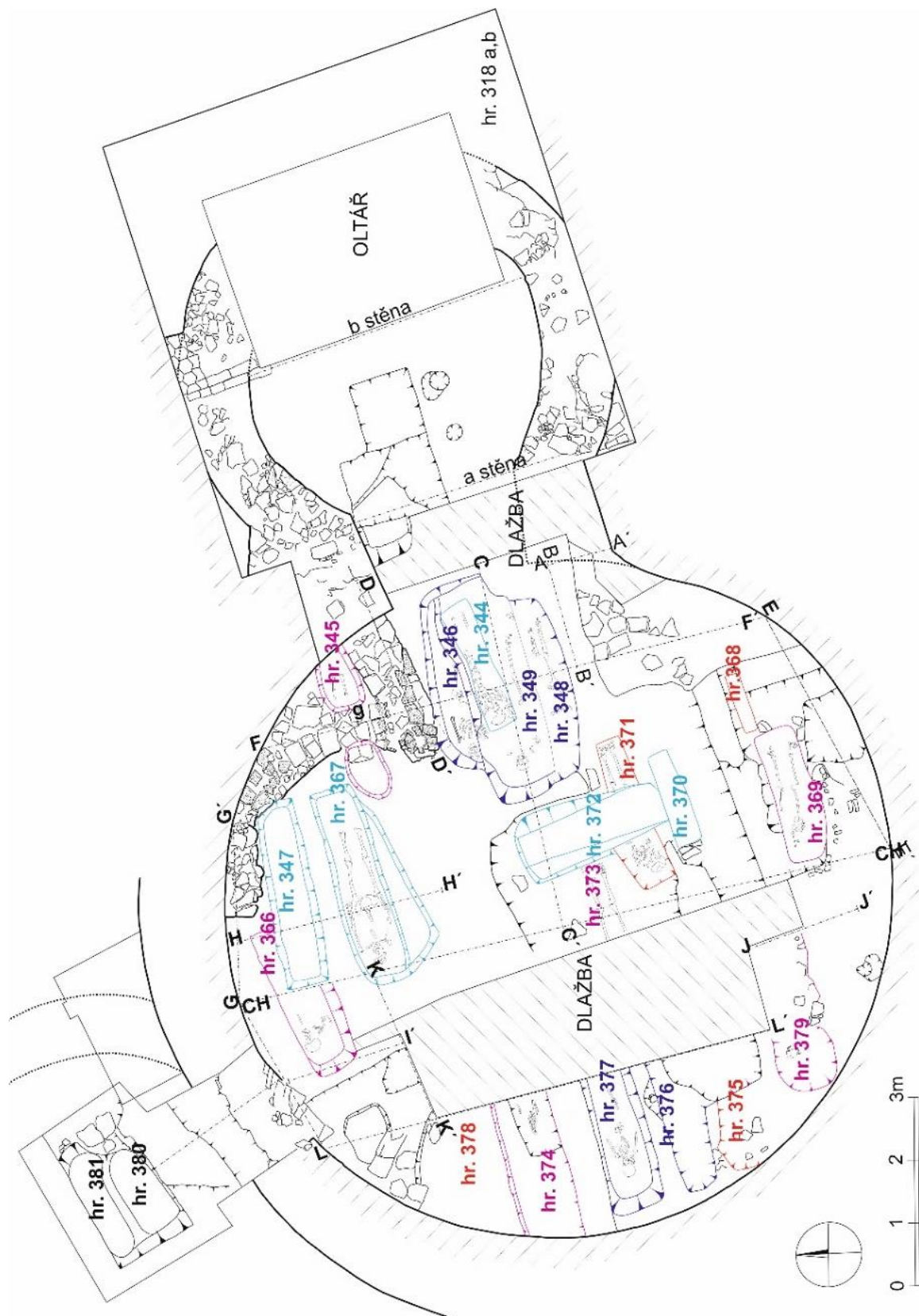
Obr. 10. Hrob č. 143 pod základy kostela P. Marie, pohled od severu; výzkum M. Šolleho, r. 1977 (digitální archiv fotografií Archeologického ústavu AV ČR v Praze, ev. č. FT000054538).

Obr. 11. Půdorys kostela P. Marie a okolního hřbitova - kompilace výzkumů J. Böhma, M. Šolleho a Z. Váni. Podle plánu PY000430251 (uložen v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze), vektorizace: Housková; zpracování: P. Tomanová. Náhledová kvalita.

Obr. 12. Dokumentace archeologicky odkryté situace v interiéru rotundy sv. Petra a Pavla na Budči. Barevně jsou odlišeny různé stavební fáze a typy konstrukcí - dělení vychází z interpretací M. Šolleho. Vytvořeno na základě plánu uloženého v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze pod ev. č. Py000430211, vektorizace: M. Housková, další zpracování: P. Tomanová. Náhledová kvalita.

Obr. 13. Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči, barevné odlišení hrobů v interiéru na základě datování podle autorky: červené 10.12. století, růžové – vrcholný středověk, tmavě modré – novověk, světle modré nejmladší vrstva hrobů, závěr 17.18. století (plán z archivu ARUP, ev. č. PY000430211; vektorizace M. Housková, úprava P. Tomanová).

Obr. 14. Budeč, detail vnitřního hradiště s vnesenými půdorysy kostelů a raně středověkých hrobů (černě), pozůstatky bran (červeně) a hranicemi zkoumaných ploch (zeleně). Vektorizace: M. Housková; zpracování: P. Tomanová; původní plány uloženy v digitálním archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Náhledová kvalita.

Publikační činnost autorky

2020:

- Hřbitov u kostela sv. Klimenta – nové poznatky záchranného výzkumu v roce 2016. In: Tomková, K.: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Díl II. Pohřebiště., Praha, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., 436-450.
- Budeč kněžny Ludmily. In.: Izdný, J. /ed./: Ludmila. Kněžna a světice. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 213-225.
- spolu s: *Stuchlíková, E. – Herichová, I. – Válek, J. – Adámek, F. – Skružná, O. – Maříková-Kubková, J. – Vácha, B.*: Mapa stavebních prvků historických konstrukcí v archeologickém areálu pod III. nádvořím Pražského hradu (specializovaná mapa odborného obsahu; <http://www.calcarius.cz/gis-calcarius/projekt-malty/>).

2019:

- 1949. Svědkyně svatováclavských legend [výzkum hradiště Budeč a vytváření kolektivní paměti]. In: Kuna, M. – Maříková-Kubková, J. – Starcová, M. /eds./: Sto let v archeologii. Objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919-2019., Praha, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., 90-91.
- 1952. Brána do středověku [výzkum a experimentální rekonstrukce vstupní brány hradiště Stará Kouřim]. In: Kuna, M. – Maříková-Kubková, J. – Starcová, M. /eds./: Sto let v archeologii. Objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919-2019., Praha, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., 98-99.

2018:

- Architectonic Traditions of Pre-Romanesque Centrally-Planned Churches in Bohemia. In: Janiak, T. – Stryniak, D. /eds./: Architektura w początkach państw Europy Środkowej/ Architecture in the Early Period of Central European States. Gniezno: Muzeum początków państwa polskiego w Gnieźnie, 239-267.
- spolu s *Frolík, J. Hendrychová, S.*: Three Early Mediaeval Churches in the Kolín District (Central Bohemia). In: Janiak, T. – Stryniak, D. /eds./: Architektura w początkach państw Europy Środkowej/ Architecture in the Early Period of Central European States. Gniezno: Muzeum początków państwa polskiego w Gnieźnie, 71-103.

2017:

- spolu s *Tomková, K.*: Žalov, hradiště Levý Hradec a jeho předpolí – výzkumy Archeologického ústavu AV ČR Praha v letech 2014–2016. Zprávy České archeologické společnosti. Suppl. 105, 25.

2016:

- Pohřebiště vně jižního opevnění. In.: Frolík, J. – Válová, K. /eds./: Pohřebiště ve vnitřním areálu Pražského hradu. *Castrum Pragense*, 15. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha, 11-83.

2015:

- spolu s *Maříková-Kubková – Válová, K.*: Struggle for identity in the Czech and Slovak Republics: The myths of Magna Moravia and the Přemyslid State. *Archaeological Review from Cambridge*. Roč. 30.2, November (2015), 28-42.
- spolu s *Válek, J. - Stuchlíková, E. - Bryscejn, J. - Panáček, M. - Řihošek, J. - Kozlovce, P. - Kůrková, I. - Zeman, A. - Tomanová, O. - Matas, T. - Ebel, M. - Koder, P. - Maříková-Kubková, J. - Herichová, I. - Suchý, M.*: Mapy historických a současných surovinových zdrojů a technologií pro výrobu vápenných poživ (specializovaná mapa odborného obsahu; <http://calcarius.maps.arcgis.com/home/>).

2012:

- Sonda S. Vyhodnocení části fondu ze systematického výzkumu Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště z roku 1950. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A, Historie (Acta Musei nationalis Pragae, Series A, Historia.)*, 66(1-2), 43-53.

Akademická činnost autorky

Pracovní pozice

Od absolvování magisterského studia pracuji na Archeologickém ústavu AVČR, Praha, v. v. i., Oddělení středověké archeologie, pracoviště Pražský hrad, jako projektový asistent. Vedle akademické činnosti jsem prováděla a zpracovávala záchranné výzkumy na lokalitách Pražský Hrad, Hradčany, Levý Hradec, Kopčany.

Ocenění:

2013: 3. místo v kategorii bakalářských a magisterských prací v soutěži Cena Jana Rulfa za magisterskou práci “Kouřim - Sv. Jiří. Přemyslovské správní centrum a problematika výzkumů raně středověkých centrálních lokalit (strategie a metody).”

Zahraniční pobyty:

- 2018-2019: School of Archaeology, University of Oxford – studijní pobyt podpořený nadací Anglo-Czech Educational Fund.
- 2013-2014 Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Německo – dvousemestrální studijní pobyt v rámci meziuniverzitní dohody realizovaný s podporou stipendia nadace Baden-Württemberg Stiftung

Účast v projektech:

- Možnosti radiouhlíkového datování historických malt (MKČR, projekt NAKI II, DG20P02OVV028; 2020-2022).
- Vápenné materiály pro restaurování a konzervování autentických prvků historických staveb (MK ČR, projekt NAKI II; DG16P02H012; 2016-2020).
- Středověká populace v centru a na venkově. Archeologie, bioarcheologie a genetika na pohřebištích Pražského hradu, středních a východních Čech (GAČR, centrum excellence, č. projektu 14-36938G, 2014-2018).
- Tradiční vápenné technologie historických staveb a jejich využití v současnosti (MK ČR, projekt NAKI; DF11P01OVV010; 2011-2015).

Aktivní účast na konferencích:

- Annual meetings of European Association of Archaeologists (EAA): 2013 v Plzni (poster); 2014 v Istanbulu (přednáška); 2015 v Glasgow (přednáška); 2017 v Maastrichtu (přednáška); 2019 v Bernu (poster); 2020 virtuální (dvě přednášky).
- 22.–24. 11. 2017 Hnězdno – Architecture in Early Central European Countries (tři přednášky).
- červen 2014: International Colloquium of PhD candidates, Wittenberg (přednáška).

Výstavy:

- 30. 9. 2015 – 29. 11. 2015 spolu s *Válek, J. – Ebel, M. – Maříková-Kubková, J. – Herichová, I. – Suchý, M. – Kodera, P. – Zeman, A. – Jiroušek, J. – Bryscejn, J. – Frankl, J. – Hauková, P. – Frankeová, D. – Panáček, M. – Tomanová, O.*: Výstava "Calcarius čili vápeník" v Centru stavitelského dědictví Plasy Národního technického muzea.
- 2020 příprava stálé expozice o minulosti obce Oldřišov, okr. Opava.

Popularizační aktivity:

- příprava stánku Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. na Veletrhu vědy 2017.
- přednáška pro Regionální muzeum v Kolíně na téma Sakrální stavby raného středověku jako doklad nadregionálních vztahů, 22.5. 2018.
- přednáška v rámci projektu Svatá Ludmila 1100 let, na akci Odkaz kněžny Ludmily, 26.11. 2016 v Bad Köstritz.